

namnet "Svarta nejlikan". Enligt Pryser kunde även fel personer råka ut för likvidering. Så var troligen fallet med den svenske dubbelagenten Claes Bertil Warholm, som likviderades av den norske motståndsmannen Arthur Pevik. Mordet utfördes i Stockholm, den 29 juli 1944, på det norska militärkontoret, där Warholm ville träffa Knut Löfsnes. Pryser menar att Warholm hade förväxplats med svensken Per Olof Andersson, som hade gjort sig skyldig och förrått norska intressen. I alla fall handlade det om dråp av en svensk medborgare "på norsk diplomatisk grunn". Ett antal mystiska dödsfall, mest i norska motståndskretsar, får stort utrymme i boken – däribland tre påstådda självmord (Gunnar Røise, Kai Holst, Carl Günter Fischer). I detta sammanhang väcker Pryser välgrundade misstankar mot norska eliter. Men han kan (ännu) inte ge klarhet. Det blir många namn, och det är inte enkelt för läsaren att behålla översikten. Det gäller även antalet mer eller mindre tvivelaktiga uppgifter. Så i fallet med den norska drottningen Maud, gift med Håkon VII och moder till Olav V. Hon dog 1938 och begravdes i den kungliga begravningsplatsen vid Akershus fästning. På senare tid har teorin framförts att Olav V var son till Maud och Håkons livläkare. Men Pryser bjuder på en annan historia som han förknippar med en likvidering. Tre tyska läkare hade obducerat Maud och konstaterat att hon aldrig hade fött barn. Det hade gått rykten om att NS-mannen Knut Knutson Fiane skulle avslöja denna hemlighet. Han blev likviderad av motståndsrörelsen den 21 september 1944 i Oslo. Även om Pryser i första hand vill ställa frågor och väcka eftertanke är det lätt att förstå att han önskade att han "var skjønnlitterær forfatter", och att han "arbeidet med en roman" (s. 288).

*Uppsala universitet, Campus Gotland*

MICHAEL F. SCHOLZ

Sten Hidal, *Ivan Engnell: En bibelforskares bana* (Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien 2019). 153 s.

Ivan Engnell (1906–1964), professor i exegetik vid Uppsala universitet 1947–1964 och centralfigur i den så kallade "Uppsalaskolan" eller "Skandinaviska skolan", är i dag förmodligen inte särskilt känd utanför teologkretsar. I sin studie av Engnell anger Sten Hidal två anledningar till varför Engnell ändå är värd vår uppmärksamhet: dels är han av tillräckligt stor idéhistorisk betydelse att "presenteras utförligt" i en sentida auktoritativ internationell översikt över 1900-talets bibelforskning, dels är hans prägel på *Svenskt bibliskt uppslagsverk* (särskilt andra upplagan 1962–1963) betydande genom både utgivarskap och artikelförfattande. Engnell förmådde alltså göra avtryck

både i internationella fackkretsar och i populärvetenskapliga sammanhang.

Hidal lyfter särskilt fram två saker som utmärkande för Engnells forskargärning: tillämpandet av en traditionshistorisk metod i studiet av Gamla testamentet och hävdandet av uppfattningen att den bibliske israelitiska kungen måste förstås som en sakral gestalt. Engnell var också angelägen om att framhålla messianska kvaliteter hos denna sakrala kungagestalt. Dessa ansatser utgjorde enligt Engnell grunden för en verkligt vetenskaplig förståelse av Gamla testamentet. Till saken hör att Engnells gärning var av stor betydelse för den svenska exegetikens övergång från teologiska till historiska utgångspunkter.

Bakom Engnells inställning spökar dock något som ger Hidal en del huvudbry, närmare bestämt möjligheten av en trosmissig övertygelse hos Engnell om att en sådan vetenskaplig religionshistorisk förståelse i sig skulle kunna göra ett positivt teologiskt bidrag. Genom att framhålla messiasgestaltens närvaro i Gamla testamentet tycks Engnell ha velat stärka sambandet mellan Bibelns båda delar. Hidal menar dock att Engnells eventuella bakomliggande tro inte får bidra till att nedvärdera det vetenskapliga bidragets betydelse.

För en ämnesmässigt utomstående som undertecknad är det lite svårt att förstå problemet. Engnell installerades förvisso som professor samtidigt som Ingemar Hedenius, men det betyder inte att den senares särhållande av tro och vetande bör tas som dygdemönster för vår förståelse av den moderna lärdomshistorien. Jag är rentav benägen att hävda motsatsen. Att Engnell kan ha betraktat sin vetenskapliga gärning som syftande till en förstärkning av tron gör honom snarare mer idéhistoriskt relevant.

Det problem som Hidal blottlägger med denna analys är det egentligen mest intressanta med boken. Engnells verksamhet skildras tematiskt, inte kronologiskt. Undertiteln utfästelse om att redogöra för Engnells "bana" uppfylls därmed inte. Progressionen mellan kapitlen i boken är inte heller uppenbar. Tyngdpunkten i framställningen ligger på Engnells studier av det sakrala kungadömet som mytologiskt mönster, med en pendang i en utläggning om Engnells förståelse av messianismbegreppet över 20 sidor. Som jämförelse kan nämnas att arbetet med *Svenskt bibliskt uppslagsverk* ägnas tre sidor.

Hidals studie är rakt igenom internalistisk disciplinshistoria. Förutom korta redogörelser för biografiska elementa och den teologiska miljön i Uppsala kring 1950 är det Engnells eget arbete som står i fokus, vilket betraktas i relation till ett ganska snävt urval av nordisk bibelforskning och de traditionshistoriska teorier som influerade honom. Sammantaget innebär detta att målgruppen för Hidals arbete måste betraktas som begränsat. Det är inte direkt oväntat, då Engnell förmodligen är vare sig så framstående eller för

den delen typisk (viktiga parametrar för vad som tenderar att bli aktuellt för idéhistorisk forskning) att han skulle dra till sig särskild uppmärksamhet utanför skräet självt.

Samtidigt finns det ur en idéhistorisk synvinkel åtminstone två historiska sammanhang som om de undersökts utan tvekan hade gjort Engnell mer allmänt intressant. Det första är att dennes studenttid vid Uppsala universitet sträckte sig från inskrivningsåret 1928 till disputationen 1943. Hur var det att studera semitiska språk och Gamla testamentets exegetik under denna tid, så präglad av antisemitism? Som jämförelse kan nämnas att orientalisterna H. S. Nyberg – Engnells lärare och senare kollega – bidrog med en inledande kritisk exposé vid en offentlig debatt om antisemitism i Uppsala studentkårs lokaler 1935. Frågan måste helt enkelt ha varit närvarande och aktuell för Engnell. Det andra, inte helt orelaterat, är att myter om sakrala kungadömen och messianska ledargestalter framstår som i allra högsta grad dagspolitiskt aktuella i Engnells tid. I vilken mån rymmer hans verk en implicit kristen kritik av sekulära frälsningsideologier och så kallade politiska religioner?

Hidal har förstås gjort ett medvetet val när han koncentrerat sig på det helt inomvetenskapliga. Han beklagar också i sin avslutning den brist på brev, dagböcker och andra personliga dokument som gjort det svårt att närma sig personen Ivan Engnell. Frågan är i vilken utsträckning en vidgad kontextualisering kring tankemiljöer och idéklimat kunnat kompensera för bristen på biografiskt material. Hos mig dröjer sig frågan kvar om vad en studie i Engnells gärning kunnat berätta om exegetikens moderna belägenhet då vidare omständigheter fått ta större plats i denna skildring av bibelforskarens värv.

*Göteborgs universitet*

HJALMAR FALK

Martin Nykvist, *Alla mäns prästadöme: Homosocialitet, maskulinitet och religion hos Kyrkobröderna, Svenska kyrkans lekmanaförbund 1918–1978* (Lund: Nordic Academic Press 2019). 303 s.

Gunnar Hyltén-Cavallius, *Rännil blev till flod: Nätverket kring 68-kyrkan och tidskriften Inter Nos i Lund* (Malmö: Universus Academic Press 2019). 191 s.

Två nya kyrkohistoriska verk kastar ljus på två ganska olika delar av den svenska kristenhetens mångfacetterade 1900-talshistoria. *Alla mäns prästadöme* är Martin Nykvists doktorsavhandling vid teologiska fakulteten i Lund, försvarad i november 2019. Den tecknar historien om Kyrkobröderna,